

Lítost a pokora jako cesta (i) ke svobodě slova

Samuel Friedlaender

Benedikt Spinoza ve své knize *Etika* dochází k závěru, že lítost a pokora nevycházejí z rozumu,¹ naopak k rozumu a větší svobodě lidi přivádějí. Své tvrzení dokládá příkladem společnosti, která těmto afektům nepodléhá, a tvrdí, že v takovém společenství – chovajícím se pyšně a beze studu – se trhají pouta, která jsou pro jeho soudržnost fungování esenciální. Spinoza tedy usoudil, že lidé podléhající lítosti a pokoře jsou svobodnější a žijí šťastnější život než lidé „bezmocného ducha“. Co ale konkrétně způsobuje, že právě tyto dva afekty přispívají k větší svobodě?

Svoboda slova je jedním ze základních pilířů demokratických společností a představuje právo občanů svobodně vyjadřovat své myšlenky a názory. Ve svém základu tedy svoboda slova (zakotvená v ústavách většiny vyspělých západních států) umožňuje, aby si lidé říkali, cokoli je napadne. Takováto svoboda působí jako bezchybný koncept, který vkládá veškerou odpovědnost za vyřčená slova do rukou samotných lidí. Bohužel tento koncept není zdaleka tak bezchybný, a i neomezená svoboda slova má svoje nevýhody, které tkví hlavně v rasovém či náboženském urážení a šíření nenávisti. Člověk, který nesoucí s druhým člověkem, který není pokorný a uráží druhého, který šíří nenávist, je pro lidské soužití a demokracii nebezpečný. Proto se většina států Evropy, mezi nimi také ČR, rozhodla, že se nebude pouze spoléhat na pokoru a soucit svých občanů a omezí svobodu slova tím, že zakáže tzv. hate speech neboli veřejný projev, který šíří, podněcuje, podporuje nebo ospravedlňuje nenávist proti určité skupině osob. Konkrétně zákon §356 Trestního zákoníku ČR svobodu slova omezuje a zakazuje právě *podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod*. Svoboda slova tedy není zcela bezbřehá a k pokoře a lítosti tak nabádá i zákon. Tento přístup je zejména pro nás Evropany s historickou zkušeností šíření fašismu a

---

¹ SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977. Tvrzení 53-54

komunismu zcela pochopitelný, jako všechna redukování svobody však skrývá určitá rizika, spočívající v postupném a plíživém umenšování svobody slova o další možné oblasti, jako je například „nepřiměřená“ kritika politické reprezentace, urážení veřejných činitelů atp.

V USA jsou ale zákony liberálnější a šíření nenávisti tak ve svých zákonech neomezují. Na jednu stranu se to může zdát jako přístup, který vkládá více důvěry do rukou občanů, na stranu druhou to s sebou přináší velmi kontroverzní konflikty, kde této skutečnosti mohou lidé nesoucinní a nepokorní zneužívat. Jasným příkladem je případ *Brandenburg vs. Ohio*, ve kterém bývalý šéf Ku Klux Klanu Clarence Brandenburg ve svém projevu veřejně podněcoval k násilí vůči černochům, Židům a jejich podporovatelům. Kvůli tomu byl později obviněn státem Ohio za podněcování nenávisti dle právního předpisu v daném státě. Brandenburg se proti rozhodnutí odvolal. Celý případ se postupně dostal až k Nejvyššímu soudu. Ten v roce 1969 rozhodl, že stát Ohio Brandenburgovi omezil právo na svobodu slova, jak je v USA stanovuje 1. dodatek ústavy. Celý případ tak vytvořil precedent svobody slova ve Spojených státech, kde pokud člověk doslova neřekne: „Vy tři, co tu sedíte, vemte svoje pušky a běžte zabít všechny ve vedlejší místnosti,“ a tím tedy přímo navádí konkrétní osoby k jasnému trestnému zločinu², může si říkat, co se mu zachce.

Lítost a pokora tedy nejen zabraňují nenávistným, negativním a urážlivým projevům, což je určitě dobré pro celou společnost a všechny její skupiny, ale obecně pozitivně přispívají ke kultivaci projevu jako takového, a to ať už se stát rozhodne vydat spíše liberálnější cestou USA, nebo více regulovat, jak např. v ČR.

Právě naše pokora a lítost nás totiž vedou k tomu, abychom třeba ve svých projevech nebyli vulgární, nebo na sebe jen tak něco nehulákali. Pomáhají ke kultivaci a větší kázni, a to zvláště na poli politických a mediálních diskusí, kde je slušný projev ještě důležitější. Proč lítost a pokora? Protože právě tyto dva afekty zapříčiní to, že člověk si upřímně uvědomí, že on sám není dokonalý, a tak se nebude nad druhé povyšovat. Lítost souvisí nejen se schopností soucitu a snahou lépe porozumět druhé straně, ale také se schopností litovat vlastních nevhodných nebo nepravdivých vyjádření. Tyto afekty by tedy měly (nejen politiky)

---

² V tom případě by se jednalo o tzv. *imminent lawless action*, tedy dalo by se to přeložit jako bezprostřední protiprávní jednání nebo něco co k bezprostřednímu protiprávnímu jednání vede. Jednalo by se pak o porušení zákona, nehledě na 1. dodatek americké ústavy. Princip *imminent lawless action* byl poprvé zaveden právě po případu *Brandenburg vs. Ohio*.

vést k větší sebekázi a umírněnosti ve vyjadřování. Kultivovaný a korektní projev není pochopitelně podmínkou svobodného vyjadřování a každý se tak vyjadřuje, jak chce. Nicméně pokud budou lítost a pokora étosem našeho chování, povede to k lepší společenské diskusi a debatě, která je základem každé svobodné demokratické společnosti. I tímto způsobem pomáhá lítost a pokora k větší svobodě. Cílem politika by mělo být snažit se získat hlasy voličů, kteří si kromě politikových názorů budou vážit i jeho reprezentativního vystupování. Současná politická scéna ale často nic podobného neodráží. Politici jako Donald Trump, Marine Le Pen nebo koneckonců Miloš Zeman jsou ve svých projevech často naprosto neukázněni a nekorektní, a přesto hlasy mnoha voličů získávají.

Jak je tedy možné, že jsou tito politici i přes svoje nemístné, nereprezentativní chování natolik úspěšnější? Z jakého důvodu voliči mezi politiky nevyhledávají vůdce (slovy Barucha Spinozy), „kteří dbali ne užitku několika málo jedinců, ale užitku celé společnosti, že s takovým důrazem doporučovali pokoru, lítost a vzájemnou úctu“³

Možná právě proto, že tyto afekty nevycházejí z rozumu, snaží se jim politici „rozumně“ nepodléhat. Proč? Politici jako Donald Trump či Miloš Zeman totiž začali přemýšlet pouze utilitaristicky, a zhodnotili, že v době moderních technologií a sociálních sítí, se nepotřebují snažit získat voliče všech možných názorů a vrstev, ale že jim stačí se zaměřit pouze na určitou skupinu voličů, kterým (bohužel) jejich nekorektní chování velmi často vyhovuje. Jejich cíl je v podstatě rozdělit společnost na dva či více nesmiřitelných táborů a z tohoto rozdělení pak čerpat voliče svým vyhraněným chováním. Tento princip jde samozřejmě úplně proti základní myšlence afektů lítosti a pokory. Kromě toho je však také velice neefektivní, co se vládnutí týká. Pokud se totiž budou rozdíly a neshody prohlubovat, nebudou se lidé schopni dohodnout na kompromisu. Nedělat ústupky je možná líbivé předvolební heslo, v důsledku to však vede k naprosté neshodě a rozvrácení jakékoliv vlády. Rozdělení společnosti a neschopnost kultivované diskuse jsou podle mého názoru dokladem toho, že se dnes naše společnost ubírá víceméně přímou cestou k totalitě, a tedy k nesvobodě. Je to dáno rozdělováním do různých táborů a skupin, přehnaným nacionalismem

---

³ Spinoza tento popis ve své knize používá k popisu chování proroků. Velmi příhodně to ale odpovídá i charakteristikám, které by měli následovat političtí vůdci.

a extrémismem. Většinou právě kvůli tomu, že uznáváme a vyhledáváme politiky a lídry, kteří nepodléhají lítosti a pokoře.

Abychom byli schopni udržet svobodnou demokratickou zemi, musíme vést společenskou diskuzi s co největším porozuměním druhé straně, a to i pokud jsme naprosto přesvědčeni, že náš názor je ten správný. Urážky a zbytečné napadání totiž jen posilují tzv. boomerang effect a situace se pak obrací proti původnímu záměru aktéra. Místo toho, aby člověk druhou stranu přesvědčil, ji spíše ještě více utvrdí v jejím názoru. Důsledky jsou vidět snad ve všech západních zemích, kde politická polarizace za posledních několik let neuvěřitelně vzrostla. V USA například přestal v důsledku prezidentských voleb v roce 2016 každý šestý Američan mluvit s některým svým rodinným příslušníkem či blízkým přítelem⁴. Lidé začali vtahovat do politiky afekty, ale nesprávné, jako hněv nebo žárlivost. Místo toho bychom byli tolerantnější a pociťovali více vzájemné úcty a respektu, se tak zřejmě v důsledku dlouhotrvajícího pohodlí svobody a demokracie začínáme navzájem závidět. Lidé mají pocit, že jsou vykořisťováni těmi, kteří se mají lépe, a je potřeba s tím něco udělat. Politici celému procesu rozdělování společnosti samozřejmě napomáhají, ale jsou to právě sami lidé, kteří se začali identifikovat jako součástí určitých skupin, do kterých se uzavírají. Začali jsme považovat své názory za součást vlastní identity. A pokud nám někdo začne odporovat a vyvracet náš názor, útočí tím v podstatě i na naši identitu. To je velmi nebezpečné a přesně to může lidi snadno svést do další totality. Afekty hněvu a závidivosti v tomto smyslu působí v podstatě jako protiváha lítosti a pokory. Místo toho, aby si člověk uvědomil svou nedokonalost, vycházející dle Spinozy z poznání sebe sama, začal se ve svých názorech, jakkoliv chybných a nesmyslných, zatvrzovat. Hněv a žárlivost z toho, že on by byl shledán omylným, z něj dělá člověka, který sám sebe není schopen poznat, nepřipustí si totiž svou neschopnost.

Šíření nenávisti a násilí, nadávky, ztotožnění člověka a názoru, neochota a neschopnost přiznat chybu, to vše jsou kroky, které vedou k nesvobodnému a nedemokratickému, totalitnímu systému.

---

⁴ <https://www.nytimes.com/2019/03/02/opinion/sunday/political-polarization.html>

Afekty lítosti a pokory nám pomáhají několika způsoby, a to jak navenek – nehřešíme slovem, neurážíme se či snad nevybíjíme k násilí–, tak i vnitřně: díky pokoře a lítosti si jsme schopni uvědomit, že i my jsme omylní, a jsme si tedy schopni přiznat, že náš názor nemusí být správný, a zároveň jsme díky tomuto lepšímu sebepoznání schopni dělat kompromisy a dohodnout se s lidmi s jiným názorem. To jsou způsoby, kterými lítost a pokora dokáží pomoci svobodě slova a tak i svobodě obecně. A ač tedy tyto afekty z rozumu nevyplývají, vedou nás všechny k rozumnému – svobodnému a šťastnému životu.